

РЕФЛЕКСІЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ, МЕТОДИ, РОЗВИТОК ВЛАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

REFLECTION IN PEDAGOGICAL ACTIVITY: FEATURES, METHODS, PERSONAL DEVELOPMENT

У статті авторами обґрунтоване застосування у вищій освіті педагогічної рефлексії, що дасть змогу педагогічним працівникам підвищити компетентності, розвивати власну особистість та буде спонукати до знаходження новітніх методик викладання. Встановлено, що рефлексивна педагогічна практика допомагає планувати, реалізовувати та покращувати свою роботу, переосмислюючи свої сильні та слабкі сторони; допомагає сформувати отримані результати та визначити мету своєї діяльності, а в разі необхідності здійснити корегування своїх викладацьких дій. Авторами зазначено, що оскільки здобувачі освіти кожного семестру та їхні потреби різні, рефлексивне навчання є постійною практикою, яка підтримує ефективне та орієнтоване на студента навчання. Тільки рефлексивні викладачі здатні вдосконалювати та модифікувати свою практику для покращення навчання. Вони здатні враховувати різноманітні навчальні стилі здобувачів освіти і сприяють якісному освітньому процесу.

В процесі дослідження, було проведено навчання, в якому взяли участь 18 викладачів з різних закладів освіти: Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка та Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Авторами був проведений тренінг для рефлексивної практики викладачів, педагогів та науково-педагогічних працівників. Основним завданням тренінгу були: навчити групу рефлексивним практикам викладання; спостерігати за педагогічним працівниками під час навчання та під час викладання на предмет використання рефлексивних практик викладання; визначити вплив рефлексивних практик на успішність якості викладання. В результаті дослідження встановлено, що практика рефлексивного викладання допомагає викладачам розвивати свої навички викладання та навчання, тому має стати невід'ємною складовою їх професійного розвитку.

Ключові слова: результати навчання, заклади вищої освіти, компетентність, викладацька діяльність, цифровізація, педагогічна рефлексія.

In the article, the authors substantiate the use of pedagogical reflection in higher education, which will allow teachers to improve their competencies, develop their own personality and encourage them to find the latest teaching methods. It has been established that reflective pedagogical practice helps to plan, implement and improve one's work by rethinking one's strengths and weaknesses; it helps to formulate the results obtained and determine the purpose of one's activity, and, if necessary, to adjust one's teaching actions. The authors note that since students are different each semester and their needs are different, reflective teaching is an ongoing practice that supports effective and student-centred learning. Only reflective teachers are able to improve and modify their practice to enhance learning. They are able to take into account the diverse learning styles of students and contribute to a quality educational process.

In the course of the study, training was conducted with 18 teachers from different educational institutions: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University and South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky. The authors conducted a training for reflective practice for teachers, educators and research and teaching staff. The main objectives of the training were: to train the group in reflective teaching practices; to observe the teaching staff during training and during teaching for the use of reflective teaching practices; to determine the impact of reflective practices on the success of teaching quality. The study found that the practice of reflective teaching helps teachers develop their teaching and learning skills and should therefore become an integral part of their professional development.

Key words: learning outcomes, higher education institutions, competence, teaching, digitalisation, pedagogical reflection.

УДК 378.126

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.39>

Брюховецька І.В.,

канд. хім. наук, доцент,
доцент кафедри біології та хімії
Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана
Франка

Хуан Юйсі,

аспірант кафедри музичного мистецтва
і хореографії
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені
К.Д. Ушинського

Толстова Н.М.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри вокально-хорової
підготовки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені
К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Перехід до змішаного й онлайн-викладання внаслідок пандемії Covid-19 у 2020 році став чудовим прикладом необхідності рефлексії у педагогічній діяльності. Навіть найдосвідченіші викладачі опинялися в важкому становищі: необхідності переглянути стратегії та адаптувати форми навчання до нової реальності. Рефлексія та співпраця були критично важливими та ключовими навичками для швидкої адаптації у складні часи. Розвиток культури рефлексивної практики покращує заклади

вищої освіти, створюючи міцну основу для постійного вдосконалення викладання та навчання. Це надсилає повідомлення про те, що навчання важливе як для здобувачів освіти, так і для педагогів, викладачів, науково-педагогічних працівників, і що всі готові його підтримувати. Варто акцентувати, рефлексія практики створює атмосферу співпраці, оскільки викладачі аналізують і адаптують як свою власну практику, так і практику своїх колег. Викладачі можуть об'єднуватися, спираючись на досвід і пропонувати один одному підтримку. Це

допомагає розвивати передову практику в закладі освіти, створюючи більш продуктивне робоче середовище. Але, варто зазначити, що у вищій освіті недостатня увага приділяється застосуванню рефлексії у процесі професіоналізації викладачів (педагогів, науково-педагогічних співробітників). Професійна діяльність педагогічних працівників вимагає від них не лише уміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати предметні знання, а й щоденної рефлексії над результатами діяльності та проектування майбутніх педагогічних дій [5].

Аналіз останніх досліджень. Проаналізувавши сучасну наукову літературу, авторами встановлено, що існує досить активна зацікавленість науковцями та дослідниками до проблеми професійної педагогічної рефлексії. Можна відзначити таких науковців, як К. Чернова, Т. Сорочан, С. Максименко, М. Савчин, Л. Рибалко, І. Глазкова та ін. Наприклад, І. Глазкова зазначає, що «педагогічна рефлексія є інтегрованою якістю педагога, що виявляється у рефлексивній поведінці на основі рефлексивних знань, умінь та рефлексивної діяльності» [3]. За визначенням О. Мирошник, рефлексія – це певна функція свідомості, спрямованої на пізнання та аналіз труднощів, що з'являються у предметній діяльності, яка під впливом зовнішніх і внутрішніх конфліктів зумовлює переоцінку себе як суб'єкта пізнання власної діяльності [6].

Мета статті. Виявити вплив рефлексивних практик на ефективність викладання педагогів, викладачів та науково-педагогічних співробітників. З мети постають завдання:

Провести навчання рефлексії серед педагогічних працівників.

Визначити рівень підвищення рефлексії та встановити, які навички були набуті в процесі тренінгу.

Виклад основного дослідження. У контексті останніх освітніх трансформацій та інноваційних процесів перед вищою освітою в Україні виникає важливе завдання – пошук шляхів підвищення компетентностей викладачів та здобувачів освіти. Але без глибокого осмислення себе у системі вищої освіти, без рефлексії над сутністю педагогічної діяльності, без критичного аналізу власної професійної діяльності та пошуку шляхів вдосконалення, процес професійного зростання неможливий [5]. Рефлексивна практика – це цілеспрямована рефлексія в основі структурованого циклу самоспостереження та самооцінки для безперервного навчання. Це має центральне значення для ефективного безперервного професійного розвитку викладача і підвищення необхідних компетентностей. У сфері педагогічної освіти ця концепція є новою в методиці викладання і поступово змінює традиційну теорію підготовки та навчання викладачів.

Встановлено [2, 3, 4], що рефлексивні викладачі з більшою ймовірністю розвиватимуть рефлексивних здобувачів освіти. Якщо викладачі практикують рефлексію, вони можуть ефективніше заохочувати студентів розмірковувати, аналізувати, оцінювати та покращувати власне навчання. Це ключові навички для їх розвитку, щоб вони стали незалежними, при цьому підкреслюючи важливу роль викладачів як рефлексивних практиків. В процесі рефлексивного викладання присвячується час оцінці власної практики викладання, аналізу вибору навчальної програми, розгляду відгуків студентів і внесення змін, щоб покращити приналежність студента та навчання. Цей процес вимагає збору інформації, інтерпретації даних і планування на майбутнє. Рефлексивне викладання передбачає перевірку власних переконань щодо викладання та навчання і узгодження з реальною практикою в аудиторії до, під час і після викладання курсу. Навчаючи рефлексивно, викладачі критично ставляться до свого навчання та шукають докази ефективного навчання. Цей критичний аналіз може спиратися на різноманітні джерела: науковець С. Брукфілд [1] виділяє чотири важливі джерела: «очі студентів, сприйняття колег, особистий досвід, а також теорія та дослідження». Викладачі можуть використовувати різні інструменти та методи, щоб навчатися з цих джерел і обмірковувати своє викладання, починаючи від стриманих до формальних і особистих. Наприклад, рефлексивне навчання може включати самооцінку, спостереження в аудиторії, врахування оцінок студентів або вивчення освітніх досліджень. Оскільки здобувачі освіти кожного семестру та їхні потреби різні, рефлексивне навчання є постійною практикою, яка підтримує ефективне та орієнтоване на студента навчання. Тільки рефлексивні викладачі здатні вдосконалювати та модифікувати свою практику для покращення навчання. Вони здатні враховувати різноманітні навчальні стилі здобувачів освіти і сприяють якісному освітньому процесу.

Варто зазначити, що рефлексія в педагогічному процесі включає його учасників – викладача і студента. Здатність до рефлексії є обов'язковим компонентом професіограми викладача, так як діяльність педагога відноситься до сфери міжособистісних відносин. Професійно важливим є вміння викладача оцінити внутрішню картину світу того, хто навчається, аналізувати свої дії в ситуації спілкування, планувати їх, передбачити їх ефект, змінювати ситуацію педагогічного спілкування таким чином, щоб студенти отримували стимул до розвитку. Рефлексивна дуга в свідомості викладача включає особистість студента, його переживання і дії, які здійснює по відношенню до нього викладач, а також ситуацію, в якій відбувається взаємодія. Інший бік рефлексії

в діяльності викладача – відображення власного «Я» як суб'єкта професійної діяльності. Здатність викладача досліджувати, критично оцінити себе як професіонала базуються на рефлексивних властивостях свідомості і є запорукою професійного вдосконалення [2].

Зважаючи на вищенаписане, необхідна комплексна програма навчання викладачів до рефлексії, через підвищення компетентностей, яка б ознайомила їх з новітніми стандартами викладання та оцінювання власної діяльності відповідно до національних і міжнародних критеріїв, щоб послідовно та ефективно узгоджувати цілі та результати. Важливо, щоб викладачі вміли виявляти прогалини в досягненні цілей і визначати, чи досягли вони цілей рівності та справедливості у практиці роботи в аудиторії чи ні. Викладання – це мистецтво, яке вимагає і відчуття, і мислення для тих, хто може рефлексивно відчувати і думати про свою діяльність у закладі освіти та зробити її більш ефективною.

В процесі дослідження, було проведено навчання, в якому взяли участь 18 викладачів з різних закладів освіти: Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка та Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Авторами був розроблений тренінг для рефлексивної педагогічної практики викладачів, педагогів та науково-педагогічних працівників. Основним завданням тренінгу були:

- Навчити групу рефлексивним практикам викладання.
 - Спостерігати за педагогічними працівниками (викладачами, педагогами, науково-педагогічними працівниками) під час навчання та під час викладання на предмет використання рефлексивних практик викладання.
 - Визначити вплив рефлексивних практик на успішність викладачів.
 - Діагностика стану як самого процесу розвитку, так і його результатів, рівня розвитку педагогічної рефлексії викладача.
 - Корекція процесу навчання рефлексії.
- На першому етапі дослідники підготували місячний (15 кредитних годин) навчальний модуль (тренінг) після ретельного вивчення літератури про рефлексивні практики. Модуль складався з таких видів особистої та педагогічної рефлексії, вправ на розвиток особистих і педагогічних рефлексивних навичок:

- Рефлексивні навички читання, письма та аудіювання.
- Рефлексивне та оцінювальне планування і презентація лекційних, практичних матеріалів.
- Навички критичного та творчого мислення.
- Управління аудиторією.
- Саморефлексія.

В процесі навчання викладачі вели журнали рефлексії: наприклад розмірковували над питаннями: Що сьогодні пройшло добре під час лекції/практичної роботи/семінарського заняття? Що я міг(могла) зробити інакше? Як я буду змінювати свою інструкцію в майбутньому?

Свою викладацьку практику було рекомендовано записувати на відео: для самооцінки власної практики в подальшому.

Одним з важливих завдань тренінгу було створення *портфоліо викладання:* воно дозволяло об'єднати різні компоненти свого викладання в єдине ціле, зазвичай починаючи з філософії викладання чи твердження, переходячи через приклади програм і завдань, та закінчуючи оцінюванням колег і студентів. Хоча портфоліо менше зосереджене на практичних заняттях у аудиторії, воно є можливістю поміркувати про викладання в цілому.

На другому етапі авторського дослідження був проведений експеримент: проведено кілька сесій мікрорекладання серед викладачів, які пройшли навчання, відповідно до рефлексивних практик, враховуючи інтереси здобувачів освіти. Загалом, було визначено п'ять рефлексивних навичок, які спостерігалися та вимірювалися за допомогою набору пост-тестів після тренінгу. Пост-тест включав шість типів рефлексивних навичок, пов'язаних з викладанням, зокрема: навички рефлексивного читання, письма та аудіювання, навички критичного мислення, знання змісту та рефлексивне читання, критичне мислення, знання змісту та управління аудиторією, був проведений для всіх учасників хто проходив тренінг. Інструментом була шкала, яка мала 4 рівні (рис. 1):

- рівень 4: повністю відповідає умовам,
- рівень 3: відповідає умовам значною мірою,
- рівень 2: частково відповідає умовам,
- рівень 1: не відповідає умовам.

З діаграми вище видно, що учасники експериментальної групи набрали високі бали у вмінні рефлексивного читання, рефлексивного та оцінювального планування. Діаграма демонструє покращення навичок рефлексивного викладання в експериментальній групі після тренінгу.

Спостереження та власне критичне мислення експериментальної групи під час викладання показали, що підготовлені викладачі могли вирішувати проблеми здобувачів краще, ніж до проведення тренінгу по навчання рефлексії; направляли здобувачів на вирішення проблем та більш вдало спрямовували в необхідне русло. Підготовлена група рефлексивних викладачів відзначила підвищення рівня компетентності, власної мотивації, та підвищення особистого досвіду викладання.

Висновки. На основі авторського дослідження можна зробити висновок, що практика рефлексивного викладання допомагає педагогічним

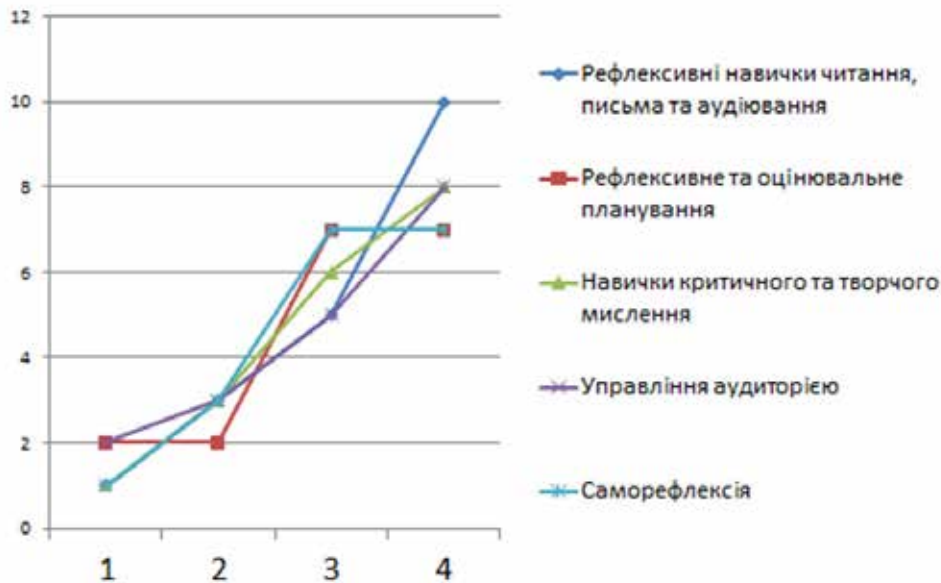

Рис. 1. Результати оцінювання після проходження поп-тестів

працівникам (викладачам, педагогам, педагогічно-науковим співробітникам) розвивати свої навички викладання та навчання. Рефлексивна практика викладання має стати невід'ємною складовою їх професійного розвитку. Дослідники рекомендують підвищувати та розвивати свої рефлексивні навички за допомогою метакогнітивних, мікровикладацьких сесій та саморефлексії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Brookfield S. *Becoming a critically reflective teacher*, 2nd ed. San Francisco: Jossey Bass. 2017.
2. Мойсеєнко С. Поняття рефлексії в педагогічній діяльності. 2019. URL:[http://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/moiseienko_do%20ponyatty\(1\).pdf](http://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/moiseienko_do%20ponyatty(1).pdf)

3. Глазкова І.Я. Компетентність майбутнього вчителя у запобіганні та подоланні педагогічних бар'єрів: монографія. Бердянськ : Вид-во О.В. Ткачук. 2013. 416 с.

4. Goodley C. Reflecting on being an effective teacher in an age of measurement. *Reflective Practices*. 2018. Vol. 19. pp. 167–178.

5. Кокор М. Особливості використання педагогічної рефлексії у процесі професіоналізації викладача – початківця англійської мови за професійним спрямуванням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33.

6. Мирошник О. Педагогічна рефлексія як чинник вияву творчого потенціалу особистості вчителя. *Естетика і етика педагогічної дії* : зб. наук. Праць. 2011. Вип. 2. С. 47–57.